

ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 347.965

Омельченко Андрій Володимирович,
доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри
цивільного та трудового права
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»¹

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ СУДОВИХ І НАУКОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ЯК ДОКАЗІВ У СУДІ

У статті досліджено правові засади використання судових і наукових експертиз як доказів у суді.

Ключові слова: судова експертиза, наукова експертиза, докази, суб'єкти експертизи, замовники, експерти.

In article research the legal basis of using court and scientific expertises as evidences in court.

Keywords: court expertise, scientific expertise, evidence, subjects of expertise, customers, experts.

Постановка проблеми. Тема даного дослідження обумовлена демократизацією процесуальних засад різних видів судочинства, розширенням прав і можливостей сторін судового провадження щодо збору доказів на підтвердження своєї правової позиції у суді.

У статті здійснюється **аналіз нормативно-правових актів** у сфері використання судових і наукових експертиз як доказів у суді.

Метою статті є дослідження правових засад використання судових і наукових експертиз як доказів у суді, порівняльний аналіз цих двох видів експертиз.

Завданням статті є аналіз основних положень законодавства України у сфері використання судових і наукових експертиз як доказів у суді та підготовка на цій основі відповідних висновків.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-ХІІ

¹ Omelchenko Andrii, Doctor of Law, Professor, Head of Chair of Civil and Labour Law of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.

[1], судова експертиза — це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також у випадках і на умовах, визначених цим законом, судові експерти, які не є працівниками зазначених установ.

До державних спеціалізованих установ належать: науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України. Виключно державними спеціалізованими установами здійснюється судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз.

Для проведення деяких видів експертиз, які не здійснюються виключно державними спеціалізованими установами, за рішенням особи або органу, що призначили судову експертизу, можуть залучатися крім судових експертів також інші фахівці з відповідних галузей знань. Так, відповідно до ч. 2 ст. 9 Закону України «Про судову експертизу» особа або орган, які призначили судову експертизу, можуть доручити її проведення тим судовим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, а у випадках, передбачених ч. 4 ст. 7 цього закону, іншим фахівцям з відповідних галузей знань. Отже зазначені положення Закону України «Про судову експертизу» надають право стверджувати, що наукова експертиза також може бути одним із доказів у суді.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) [2] призначення судових експертиз та експертних досліджень судовим експертам державних спеціалізованих науково-дослідних установ судових експертиз Міністерства юстиції України та атестованим судовим експертам, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, їх обов'язки, права та відповідальність, організація проведення експертиз та оформлення їх результатів

здійснюються у порядку, визначеному Кримінальним процесуальним, Цивільним процесуальним, Господарським процесуальним кодексами України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кодексом адміністративного судочинства України, Митним кодексом України, Законами України «Про судову експертизу», «Про виконавче провадження», іншими нормативно-правовими актами з питань судово-експертної діяльності та цією Інструкцією (п. 1.1.).

Згідно із п. 1.2. згаданої Інструкції основними видами судової експертизи є: криміналістична; інженерно-технічна; економічна; товарознавча; експертиза у сфері інтелектуальної власності; психологічна; мистецтвознавча; екологічна.

Важливими є положення п. 1.2.9. Інструкції, згідно з якими з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики експертними установами організовується проведення інших видів експертизи (крім судово-медичної та судово-психіатричної). Отже наведений у п. 1.2. Інструкції перелік видів судової експертизи не є вичерпним. Цей висновок також підтверджується змістом п. 1.3 Інструкції, згідно із яким відповідно до чинного законодавства за дорученням правоохоронних органів, посадових осіб Державної фіскальної служби, Державної виконавчої служби, на замовлення адвокатів, захисників та осіб, які самостійно захищають свої інтереси, та їх представників, нотаріусів банківських установ, страхових компаній, а також інших юридичних і фізичних осіб виконуються експертні дослідження, що потребують спеціальних знань і використання методів криміналістики і судової експертизи. Результати експертних досліджень викладаються в письмових висновках експертних досліджень згідно з чинним законодавством України.

Слід зазначити, що підставою для проведення експертиз відповідно до чинного законодавства є процесуальний документ (постанова, ухвала) про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом), або письмове звернення потерпілого чи сторони захисту кримінального провадження (документ про призначення експертизи (залучення експерта)), у якому обов'язково зазначаються реквізити, перелік питань, поставлених експерту, а також об'єкти, що підлягають дослідженню. Підставою для проведення експертного дослідження є письмова заява (лист) замовника (юридичної або фізичної особи) з обов'язковим зазначенням його реквізитів, з переліком питань, які підлягають розв'язанню, а також об'єктів, що надаються.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» від 10.02.1995 № 51/95-ВР [3], наукова і науково-технічна експертиза — це діяльність, метою якої є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня об'єктів експертизи і підготовка обґрунтованих висновків для прийняття рішень щодо таких об'єктів.

Суб'єктами наукової і науково-технічної експертизи є замовники, організатори експертизи, а також експерти (ч. 1 ст. 4 зазначеного закону).

Замовниками наукової і науково-технічної експертизи можуть бути державні органи і органи місцевого самоврядування, підприємства, установи і організації, громадяни, зацікавлені у проведенні такої експертизи. Замовники можуть вступати у відносини з експертами безпосередньо або через організаторів експертизи на підставі договорів або доручень. Замовники наукової і науково-технічної експертизи формують завдання на проведення експертизи, забезпечують оплату витрат на її проведення, оплату праці експертів або послуг організаторів експертизи.

Організаторами наукової та науково-технічної експертизи є фізичні та юридичні особи, які на підставі доручення або договору з замовниками організовують і проводять експертизу і подають експертні висновки.

Відповідно до ч. 6 ст. 4 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу» наукову експертизу можуть проводити: органи виконавчої влади у межах своєї компетенції; підприємства, установи та організації всіх форм власності, тимчасові творчі колективи, що здійснюють наукову і науково-технічну діяльність, спеціалізовані експертні організації; окремі експерти, групи експертів та експертні ради.

Експертами є фізичні особи, які мають високу кваліфікацію, спеціальні знання і безпосередньо здійснюють наукову чи науково-технічну експертизу та несуть персональну відповідальність за достовірність і повноту аналізу, обґрунтованість рекомендацій відповідно до вимог завдання на проведення експертизи.

Підставами для проведення наукової та науково-технічної експертизи є: рішення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, прийняті в межах їх повноважень; договори на проведення наукової та науково-технічної експертизи, укладені підприємствами, установами та організаціями, фізичними особами (ст. 6 зазначеного закону).

Державну акредитацію фізичних і юридичних осіб на право проведення наукової і науково-технічної експертизи проводить центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері наукової, науково-технічної діяльності (див. наказ Міністерства освіти і науки України «Про проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової та науково-технічної експертизи» від 12.01.2004 № 12, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26.01.2004 за № 110/8709) [4].

Наукова і науково-технічна експертиза проводиться у формі державної, громадської та іншої експертизи. Наукову і науково-технічну експертизу можуть проводити наукові і науково-технічні установи, підприємства та організації різних форм власності і підпорядкування, а також спеціально створені експертні організації, статутна діяльність яких передбачає проведення наукових і науково-технічних експертиз, з ініціативи фізичних і юридичних осіб, заінтересованих в отриманні експертних висновків.

Основним юридичним документом, що регламентує відносини між замовником і організатором у сфері наукової і науково-технічної експертизи, є договір на її проведення (ст. 22 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу»). Висновки громадської та інших наукових і науково-технічних експертиз мають, як правило, рекомендаційний характер (ст. 25 зазначеного закону).

Відповідно до ст. 53 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) [5], експертом є особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань. Як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів.

Спеціалістом може бути особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. При цьому допомога спеціаліста не може стосуватися правових питань (ст. 54 ЦПК).

Як зазначається у ст. 143 ЦПК, для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у га-

лузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі. Якщо сторони домовилися про залучення експертами певних осіб, суд повинен призначити їх відповідно до цієї домовленості.

Відповідно до ст. 41 Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) [6] для роз'яснення питань, що виникають при вирішенні господарського спору і потребують спеціальних знань, господарський суд призначає судову експертизу. Учасники судового процесу мають право пропонувати господарському суду питання, які мають бути роз'яснені судовим експертом. Остаточне коло цих питань встановлюється господарським судом в ухвалі. Проведення судової експертизи доручається державним спеціалізованим установам чи безпосередньо особам, які відповідають вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу». Особа, яка проводить судову експертизу (судовий експерт), користується правами і несе обов'язки, зазначені у статті 31 ГПК.

Відповідно до ст. 81 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) [7] для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд може призначити експертизу. Особи, які беруть участь у справі, мають право подати суду питання, на які потрібна відповідь експерта. Кількість і зміст питань, за якими має бути проведена експертиза, визначаються судом. Суд повинен вмотивувати відхилення питань осіб, які беруть участь у справі. Особи, які беруть участь у справі, мають право просити суд призначити експертизу і доручити її проведення відповідній експертній установі або конкретному експерту. Якщо сторони домовилися про залучення експертами певних осіб, суд повинен призначити їх відповідно до цієї домовленості.

Згідно із ч. 2 ст. 66 КАС як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу». Відповідно до ст. 67 КАС спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Допомога спеціаліста не може стосуватися правових питань.

Як зазначається у ч. 1 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК) [8], експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону

України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ст. 71 КПК).

Кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях (ч. 2 ст. 101 КПК). Експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права (ч. 1 ст. 242 КПК).

Виходячи із зазначеного можна зробити такі **висновки**:

1. Судова експертиза та наукова експертиза є різними видами експертиз.

2. Науково-правова експертиза не входить до переліку видів судових експертиз, однак на підставі ч. 4 ст. 7 та ч. 2 ст. 9 Закону України «Про судову експертизу» може мати статус судової експертизи.

3. Судові та наукові експертизи можуть бути доказами в суді згідно процесуального законодавства України і обидві ці експертизи, згідно відповідних процесуальних кодексів, як і інші види доказів, не мають для суду наперед встановленого значення.

4. Пряма заборона щодо проведення експертизи для з'ясування питань права міститься лише у ч. 1 ст. 242 КПК. Тому, як варіант, науково-правова експертиза у кримінальному процесі може використовуватися, наприклад, як матеріал, що підтверджує правову позицію відповідної сторони, яка відображається у відповідних процесуальних документах, і не мати статусу судової експертизи як такої. Їх також можливо оформлювати у вигляді «висновку спеціаліста».

У всіх інших процесуальних кодексах допускається здійснення судової експертизи з питань науки та міститься загальне посилення на Закон України «Про судову експертизу» (а, як уже зазначалося, на підставі ч. 4 ст. 7 та ч. 2 ст. 9 Закону України «Про

судову експертизу» науково-правова експертиза може мати статус судової експертизи).

5. Аналіз змісту Законів України «Про судову експертизу» та «Про наукову і науково-технічну експертизу» свідчить про необхідність їх приведення у відповідність до вимог сучасної судової і досудової експертної практики та законодавства Європейського Союзу.

Список використаних джерел

1. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 28. — Ст. 232. On legal expertise: The Law of Ukraine from 25 February 1994 № 4038-XII // Vidimosti Verhovnoi Rady Ukrainy. — 1994. — № 28. — St. 232. [in Ukrainian]

2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.01.1998 № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012 № 1950/5) // Офіційний вісник України. — 1998. — № 46. — С. 172. — Код акту 6348/1998. The Instructions on the appointment and conduct court expertises and expert studies: The Order of the Ministry of Justice of Ukraine from 08.01.1998 № 53/5 (as revised under the order of Ministry of Justice of Ukraine from 26.12.2012 № 1950/5) // The Official Bulletin of Ukraine. — 1998. — Number 46. — P. 172. — Code of Act 6348/1998. [in Ukrainian]

3. Про наукову і науково-технічну експертизу: Закон України від 10 лютого 1995 р. № 51/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 9. — Ст. 56. On scientific and technical expertise: The Law of Ukraine from 10 February 1995 № 51/95-VR // Vidimosti Verhovnoi Rady Ukrainy. — 1995. — № 9. — St. 56. [in Ukrainian]

4. Про проведення державної акредитації фізичних та юридичних осіб на право проведення наукової та науково-технічної експертизи: Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2004 № 12 (zareestrovano v Ministerstvi yustitsii Ukrainy 26.01.2004 za № 110/8709) // Офіційний вісник України. — 2004. — № 4. — Том 2. — С. 465. — Ст. 190. — Код акту 27562/2004. On state accreditation of legal entities and individuals to conduct scientific and technical expertise: The Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 12.01.2004 № 12 (registered by the Ministry of Justice of Ukraine on 26.01.2004 № 110/8709) // The Official Bulletin of Ukraine. — 2004. — № 4. — Volume 2. — p. 465. — Article 190. — Code of Act 27562/2004. [in Ukrainian]

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Офіційний вісник України. — 2004. — № 16. — С. 11. — Ст. 1088. — Код акту 28609/2004. The Civil Procedural Code of Ukraine: The Law of Ukraine from 18 March 2004 № 1618-IV //

The Official Bulletin of Ukraine. — 2004. — № 16. — p. 11. — Article 1088. — Code of Act 28609/2004. [in Ukrainian]

6. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 6. — Ст. 56. The Commercial Procedural Code of Ukraine: The Law of Ukraine from 06 November 1991 № 1798-XII // Vidimosti Verhovnoi Rady Ukrainy. — 1992. — № 6. — St. 56. [in Ukrainian]

7. Кодекс про адміністративне судочинство України: Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV // Урядовий кур'єр від 17.08.2005. — № 153—154. The Code of Administrative Justice of Ukraine: The Law of Ukraine from 06 July 2005 № 2747-IV // Governmental Courier (Urjadoviy Kurjer) of 17.08.2005. — № 153—154. [in Ukrainian]

8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Голос України від 19.05.2012. — № 90—91. The Criminal Procedural Code of Ukraine: The Law of Ukraine from 13 April 2012 № 4651-VI // Voice of Ukraine (Golos Ukrainy) of 19.05.2012. — № 90—91. [in Ukrainian]

OMELCHENKO A. THE LEGAL BASIS OF USING COURT AND SCIENTIFIC EXPERTISES AS EVIDENCES IN COURT

Стаття надійшла до редакції 24.11.15.

УДК 347. 2./3

Шимон Світлана Іванівна,
доктор юрид. наук, доцент,

завідувач кафедри правового регулювання економіки
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»¹

ПРАВО ВИМОГИ ЯК ПРЕДМЕТ ЗАСТАВИ: ЦИВІЛІСТИЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ЗАКОНОДАВЧІ КОНСТРУКЦІЇ

У статті розглянуто проблему теоретичної сутності застави права вимоги. Автор пов'язує її вирішення із правовою фікцією «майнове право є річчю». Доводить, що застава прав ґрунтується на абсолютному праві заставодавця на заставлене майнове право як на «річ» та обмеженому праві заставодержателя на це майнове право («річ»).

¹Shymon Svitlana, Doctor of Sciences, docent, Department chair of legal regulation of the economy, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman.